

Сутнісні характеристики інституту правової охорони конституції

Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. - Тернопіль, 2007. – С. 76-79.

Цимбалістий Т. О.

*доцент кафедри конституційного,
адміністративного і міжнародного права ЮФ ТНЕУ*

Охороною конституції (у вузькому розумінні) є сукупність юридичних засобів, що забезпечують і гарантують дію конституційних норм. В науковій літературі вона визначається по-різному¹. Загалом правову охорону конституції можна визначити як сукупність правових засобів (гарантій), за допомогою яких забезпечується реалізація конституційних норм і дотримання режиму конституційної законності.

Завданням правової охорони конституції є контроль за правомірністю дій суб'єктів права, а у випадку виявлення правопорушень – вжиття заходів для відновлення порушеного правопорядку, застосування державного примусу до правопорушників, створення умов для запобігання правопорушенням².

По суті охорона (захист) конституції – обов'язок і завдання всіх державних органів і посадових осіб, які виконують їх шляхом застосування різноманітних правових засобів в межах наданої їм компетенції. При цьому особлива відповідальність покладається на вищі органи державної влади: главу держави, парламент, уряд.

Захист конституції здійснюють правоохоронні органи, зокрема суди і прокуратура. У сфері захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина велику роль відіграє інститут Уповноваженого парламенту з прав людини (омбудсмена). Однак в науці конституційного права в якості

---

¹ Див. напр.: Луць 3. Правова охорона конституції: до питання про постановку проблеми // Право України. – 2002. - № 7. – С. 15; Савенко М. Функція правової охорони Конституції України // Право України. – 2001. - № 9. – С. 6; Курс Советского государственного права / Под ред. Б. В. Щетинина и А. Н. Горшенева. – М., 1971, с. 99; Савенко М. Функція правової охорони Конституції України // Право України. – 2001. - № 9. – С. 7; Конституционное право: Учебник / Отв. ред. А. Е. Козлов. – М., 1996. – С. 401.

² Савенко М. Функція правової охорони Конституції України // Право України. – 2001. - № 9. – С. 6.

правових засобів охорони конституції звичайно розуміють не стільки перелічені вище гарантії, скільки передбачені конституцією інституційні і процедурні гарантії дотримання державною владою, її різноманітними органами конституційної законності³. Отже, правова охорона конституції включає в себе сукупність не всіх юридичних засобів, а лише спеціально-юридичних, тобто таких, які передбачені нормами конституційного права. Крім цього, визначаючи зміст механізму правової охорони конституції, можна вказати на те, що при цьому мається на увазі не стільки контроль за дотриманням основного закону, що здійснюється громадянами, їх об'єднаннями, органами місцевого самоврядування і т. д. (факультативний, тобто необов'язковий контроль), скільки контроль, що здійснюється державними органами, для яких цей обов'язок прямо передбачений конституційно-правовими нормами (обов'язковий контроль).

Правова охорона конституції забезпечується певними засобами, тобто реалізацією відповідних правових гарантій. Гарантії правової охорони конституції – це інституційні та процедурні засоби та заходи, які забезпечують правову охорону і захист інститутів і принципів, закріплених в конституції, а також спрямовані на забезпечення стабільності останньої. Вони становлять єдиний механізм, систему взаємообумовлених і взаємозалежних елементів⁴. Щодо переліку цих елементів, тобто засобів, гарантій правової охорони конституції, то в науковій юридичній літературі з цього питання немає єдиної позиції. Загально визнаними гарантіями правової охорони конституції є: конституційний контроль; конституційно-правова відповідальність; гарантії стабільності конституції (особливий порядок прийняття конституції і внесення до неї змін).

Вказані гарантії реалізуються в діяльності відповідних суб'єктів, які наділені конкретними повноваженнями щодо реалізації відповідних засобів правової охорони конституції. В літературі перелік цих суб'єктів

---

³ Сравнительное конституционное право. – М.: РАН, 1996. – С. 159.

⁴ Лунь З. Правова охорона конституції: до питання про постановку проблеми // Право України. – 2002. - № 7. – С. 15.

визначається по-різному. Так, О. Ф. Фрицький суб'єктами правового захисту Конституції України вважає главу держави – Президента України, який згідно з ч. 2 ст. 102 Конституції є гарантом додержання Конституції; Верховну Раду України, яка є єдиним органом законодавчої влади і до повноважень якої належить внесення змін до Конституції; Кабінет Міністрів України, який згідно з п. 1 ст. 116 Конституції забезпечує виконання Конституції і законів України; центральні і місцеві органи виконавчої влади; правоохоронні органи (суди, прокуратура) та адвокатура; Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юрисдикції⁵.

М. В. Тесленко основними суб'єктами правової охорони Конституції України називає державу, суспільство (як важливий інститут громадського контролю) і конкретну особу, особистість (як інститут основоположних прав і свобод). Водночас їх вона вважає і об'єктами правової охорони Конституції⁶.

Очевидно, що визначене вказаними авторами коло суб'єктів передбачає широке розуміння правової охорони Конституції України. Крім цього, як нам видається, всі визначені вище суб'єкти є суб'єктами *правовідносин* у сфері правової охорони Конституції, проте не всі з них є суб'єктами *такої охорони*. Тобто суб'єктами правової охорони Конституції можуть вважатися лише ті органи (спільноти), які: по-перше, здійснюють *конкретні* повноваження у сфері правової охорони Конституції; по-друге, визначені повноваження реалізують на основі і *відповідно до Конституції* (конкретних її норм); по-третє, відповідна діяльність має за мету забезпечення режиму власне *конституційної* законності, тобто така діяльність спрямована на забезпечення верховенства Конституції України і її прямої дії на всій території держави.

---

⁵ Фрицький О. Ф. Конституційне право України: Підручник. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 74.

⁶ Тесленко М. Юридична природа правової охорони конституції // Вісник Конституційного Суду України. – 2006. - № 3. – С. 28.

Виходячи з цього, ми вважаємо, що правова охорона Конституції України реалізується через організаційну діяльність таких суб'єктів як: Український народ; Президент України; Верховна Рада України; Конституційний Суд України.

Правову охорону Конституції зазначені вище органи здійснюють у межах наданих їм повноважень і в порядку, визначеному законодавством. Вони можуть створювати спеціальні допоміжні органи і установи: комітети, ради, комісії тощо. Основна відповідальність за правову охорону Конституції України покладається в першу чергу на Президента України як гаранта додержання Основного Закону і Верховну Раду України. Проте діяльність щодо забезпечення правової охорони Конституції ці органи здійснюють поряд з іншими видами діяльності. На відміну від них для Конституційного Суду України функція правової охорони Конституції є визначальною. Він спеціально створений для забезпечення верховенства Конституції в правовій системі держави.

Звичайно, перелічені вище гарантії не можуть забезпечити абсолютну охорону конституції. слід погодитися з думкою видатного німецького конституціоналіста К. Хессе, міцність (тривкість) конституції є, в першу чергу, питанням її нормативної сили. Чим більше конституційний порядок відповідає умовам історичної ситуації, чим більша готовність визнавати зміст конституції як обов'язковий і чим більша рішучість цей зміст актуалізувати, тим швидше і легше можна уникнути чи відвернути її порушення. Де принципова згода, на якій заснована нормативна сила конституції, відсутня чи втрачається, конституція втрачає основу своєї життєвої сили чи дієвість, і самі лише інституційні гарантії не здатні більше допомогти⁷.

---

⁷ Хессе К. Основы конституционного права ФРГ. – М., 1981. – С. 324.